

Поняття та зміст адміністративно-правових режимів землі в Україні

About legal regime of lands, from the point of view of administrative and legal aspects

Сергій Слюсаренко

Ключові слова:

адміністративно-правові земельні відносини, земля, правовий режим, режим, режими землі.

Key words:

administrative-legal and relations, land, legal regime, regime, regimes of land.

Постановка проблеми. Самобутній інститут адміністративно-правових режимів достатньо поширений в юридичній науці та правозастосовній діяльності органів виконавчої влади. Його виникнення, існування й розвиток пов'язані з вирішенням, урегулюванням і забезпеченням практичної реалізації низки важливих комплексних проблем, що належать переважно до сфери національної та державної безпеки¹. Будь-який правовий режим державної системи є різновидом соціального, і впливає на суспільні процеси чи явища, які існують в межах суверенної країни.

Саме публічна адміністрація зобов'язана створювати такі умови, за яких функціонування режимів власності, використання, зберігання і поліпшення родючості землі сприятиме розвитку суспільства, екологічній рівновазі та забезпеченню людських потреб, оскільки земля є базисом існування всього живого на планеті. Тому проблема вивчення адміністративно-правових аспектів режимів землі в Україні є актуальною і потребує ґрунтовного дослідження.

Стан дослідження проблеми. Відомі вітчизняні та закордонні науковці у своїх працях порушували проблему розкриття поняття та змісту адміністративно-правових аспектів режимів землі в Україні, а саме: Н.П. Барабаш, О.Г. Бондар, Н.В. Бондарчук, С.В. Діденко, І.О. Гайдамака, С.К. Галлимулина, Б.В. Єрофеев, Ю.С. Петлюк, Д.Д. Коссе, М.І. Краснов, О.І. Крассов, В.Я. Настюк, Н.І. Титова та ін. Проте, наукові дослідження зазначених авторів стосувалися питання взагалі, вони не вичали аналізовану тему з погляду адміністративних аспектів, а зосереджували свої пошуки на близьких до неї проблемах.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії адміністративного та земельного права, чинного законодавства та фахових доробок науковців проаналізувати адміністративно-правові аспекти режимів землі в Україні.

Виклад основного матеріалу. На думку Д.Д. Коссе, правовий режим як самостійну категорію правової системи варто розглядати в декількох аспектах. По-перше, його можна визначити як різновид соціального режиму. Головною ознакою адміністративно-правового режиму землі є його належність до загальної правової системи держави. Поза правовою системою діють режими, які не передбачають юридичного втручання в регулювання відносин та не унормовані чинними законами. Також неможливо розглядати сутність правового режиму поза межами впливу політичних процесів. Та й взагалі, неможливо визначити такий правовий режим, який би був встановлений поза політичною волею держави, адже така держава не була б суверенною².

Отже слід погодитись із думкою доктора юридичних наук С.В. Діденка, про те, що доцільно використати цей термін на позначення процесу запровадження розпорядку та системи заходів для організації

¹ Настюк В.Я. Адміністративно-правові режими в Україні: [монографія] / В.Я. Настюк, В.В. Белєвцева; Акад. прав. наук України, Ін-т вивч. пробл. Злочинності, Служба безпеки України, Ін-т дослідж. пробл. держ. безпеки. – Х.: Право, 2009. – 128 с.

² Коссе Д.Д. Правовий режим та механізм правового регулювання: ознаки та співвідношення / Д.Д. Коссе // Держава і право. Юрид. і політ. науки: збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 44. – С. 25–31.

правового регулювання³, оскільки метою будь-якого правового режиму є юридичне втручання в регулювання відносин за політичною волею держави.

У національному законодавстві України поняття «правовий режим» зустрічається в багатьох нормативно-правових актах. І навіть в Основному Законі України – Конституції⁴ – вживаються поняття «правовий режим власності», «правовий режим державного кордону», «правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації»⁵. Окрім того, вищезазначений термін зустрічається у Законі УРСР «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 27 лютого 1991 р., Законі України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» від 21 вересня 1999 р., Законі України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 р., Законі України «Про особливості правового режиму майнового комплексу Національної академії наук України» від 7 лютого 2002 р. та в багатьох інших нормативно-правових актах України⁶.

Таким чином, категорія «правовий режим» є багатогалузевою, та має свої особливості в залежності від сфери регулюючого впливу, для якої режим призначений.

Зокрема, Д.Д. Коссе впевнений, що правовий режим можна визначити як порядок регулювання, виражений у комплексі правових засобів, що характеризують особливе поєднання взаємодіючих дозволів, заборон, а також позитивних зобов'язань і створюють особливу спрямованість регулювання⁷. Отже, логічним буде твердження, що це складне явище, яке охоплює низку інструментарію регулюючого впливу з метою досягнення певного запланованого суспільно корисного результату.

Як стверджує Н.П. Барабаш, досить поширене застосування терміна «правовий режим» у земельному праві. Вживання цієї правової категорії в земельному праві дозволяє виявити її суть, оскільки поняття «правовий режим земель» відображає особливий характер правового регулювання використання і охорони земель⁸.

Звідси випливає, що юридичне втручання в регулювання відносин використання і охорони земель входить до складу поняття «правовий режим земель».

Варто зауважити, що існують різні погляди на те, хто з вчених першим визначив поняття «правовий режим земель». Так, Ю.С. Петлюк⁹ стверджує, що вперше проблему земельного режиму розглянув І.І. Євтихієв, на думку якого, у разі загальної правової підстави – державної власності на землю – існують різні земельні режими для окремих розрядів земель. Він під земельним режимом розумів статус прав та обов'язків органів земельного управління стосовно певного розряду земель, тобто виконання органами земельного управління основних функцій – адміністративної, юрисдикційної та нормативної¹⁰.

Як бачимо, спочатку «правовий режим земель» вживався, насамперед, для позначення регулювання відносин власності на землю, і розрізняв окремі види земель за їх властивостями.

За радянських часів уперше запропонував визначення правового режиму земель єдиного державного земельного фонду М.І. Краснов¹¹. Проте, на думку О.Г. Бондара, тема в цілому залишалася не дослідже-

³ Діденко С.В. Адміністративно-правове забезпечення обігу та застосування зброї в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право, інформаційне право» / Діденко Сергій Володимирович ; Відкрит. міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». – К., – 2016. – С. 443.

⁴ Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

⁵ Барабаш Н.П. Поняття «правовий режим земель»: підходи до тлумачення / Н.П. Барабаш // Вісник Львівського ун-ту. Серія юрид. – 2009. – Вип. 49. – С. 179–189.

⁶ Гайдамака І.О. Правовий режим: поняття та види / І.О. Гайдамака // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – Х.: Право, 2008. – Вип. 15. – С. 120–127.

⁷ Коссе Д.Д. Правовий режим та механізм правового регулювання: ознаки та співвідношення / Д.Д. Коссе // Держава і право. Юрид. і політ. науки : збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 44. – С. 25–31

⁸ Барабаш Н.П. Поняття «правовий режим земель»: підходи до тлумачення. // Вісник Львівського ун-ту. Серія юрид. – 2009. – Вип. 49. – С. 179–189.

⁹ Петлюк Ю.С. Правовий режим земель оздоровчого призначення : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; економічне право; природодресурсне право» / Ю.С. Петлюк – К., 2009. – С. 64–65.

¹⁰ Бондарчук Н.В. Правовий режим земель: до визначення сутності і змісту / Н.В. Бондарчук // Правова держава. – 2012. – Вип. 23. – С. 606–610.

¹¹ Краснов Н.И. Теоретические основы правового режима земель специального назначения : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1966. – 31 с.

ною. Пізніше Б.В. Єрофеев підкреслював, що категорію «правовий режим» слід застосовувати, коли йдеться про юридичну характеристику яких-небудь майнових об'єктів, а коли дається правова характеристика становища суб'єктів права, необхідно використовувати термін «правове становище»¹².

Таким чином, вчені акцентують увагу на тому, що категорія «правовий режим земель» не поширюється на можливість суб'єктів права впливати на земельні відносини з метою їх регулювання. Досліджуване поняття охоплює лише систему інструментарію регулюючого правового впливу.

Наприклад, О.І. Крассов вважає, що правовий режим земель являє собою визначення в законодавстві змісту права власності; інших прав на земельні ділянки; управління використанням і охороною земель; заходів з охорони земель, за допомогою встановлення їхнього основного цільового призначення; зонування; обмеження прав; публічних сервітутів і встановлення дозволеного використання¹³. Проте, на думку Н.В. Бондарчука, таке визначення є неповним, оскільки в ньому не всі характеристики поняття взято до уваги. Зокрема, він переконаний, що вчений робить акцент на визначенні в законодавстві змісту права власності та інших прав на земельні ділянки, але не вказує на гарантії цих прав. Крім того, в цьому визначенні не зазначається такий важливий елемент правового режиму земель як юридична відповідальність¹⁴.

Тобто, знову простежується розкриття змісту терміну через відносини власності на землю та особливості її реалізації.

Натомість Ю.С. Петлюк зазначає, що під правовим режимом земель треба розуміти порядок правового регулювання земельних відносин, тобто порядок здійснення впливу на поведінку суб'єктів земельних правовідносин із застосуванням різних прийомів та засобів, встановлених та закріплених нормами права¹⁵. Тоді як Н.І. Титова вважає, що це наслідок правового регулювання суспільних земельних відносин на основі врахування природних і соціальних особливостей земель (як їх об'єкта – С.С.), що визначає інтереси суб'єктів цих відносин та спеціальний порядок використання земель. Це сукупність правових норм, які встановили певний порядок землекористування різних видів¹⁶.

Беручи до уваги вищезазначене, правовий режим земель – це, по-перше, законодавчо закріплений порядок впливу на поведінку суб'єктів земельних правовідносин, а по-друге, він є наслідком правового регулювання таких відносин, та має на меті забезпечити захист інтересів суб'єктів цих відносин.

Таким чином, у результаті аналізу поглядів на проблему провідних вчених у галузі визначення дефініції даного явища, маємо змогу сформулювати таке твердження: правовий режим земель, з погляду адміністративно-правових аспектів, – це елемент системи адміністративно-правового регулювання сфери адміністративно-правових земельних відносин, який визначається як система юридичного втручання в регулювання цих відносин за політичною волею держави, що знаходить своє законодавче закріплення у відповідних адміністративно-правових нормах та налічує низку інструментарію регулюючого впливу, з метою досягнення певного запланованого суспільно корисного результату в цій сфері, а точніше, для врегулювання відносин власності на землю, розділяючи особливості кожного із окремих розрядів земель з метою їх раціонального використання і охорони, а також для ефективного забезпечення захисту інтересів суб'єктів цих відносин, не визначаючи своїм змістом становище цих суб'єктів.

Наприклад, О.І. Крассов виділяє такі основні елементи поняття «правовий режим земель»: право власності на землю; інші права на землю; управління використанням і охороною земель; правову охорону земель; міру відповідальності за порушення земельного законодавства¹⁷. Дехто з дослідників вважає, що цими елементами є: форми власності та інші права на відповідні землі; особливості обігу земель (оборотоздатність земель – С.С.); порядок зміни правового режиму земель або земельних ділянок (переведення до іншої категорії, зміна дозволеного використання земельних ділянок – С.С.); права та обов'язки суб'єктів з використання й охорони земель; повноваження органів державної влади та органів місцевого самовря-

¹² Єрофеев Б.В. Правовой режим земель городов / Б.В. Єрофеев. – М.: Юрид. лит., 1976. – 200 с.

¹³ Крассов О.И. Понятие и содержание правового режима земель / О.И. Крассов // Экологическое право. – 2003. – № 1. – С. 23.

¹⁴ Бондарчук Н.В. Правовой режим земель: до визначення сутності і змісту. / Н.В. Бондарчук // Правова держава. – 2012. – Вип. 23. – С. 606–610.

¹⁵ Петлюк Ю.С. Співвідношення понять «правове регулювання земельних правовідносин» і «правовий режим земель» порівняльно-правовий аспект / Ю.С. Петлюк // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 249.

¹⁶ Титова Н.І. Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України : [науково-навчальний посібник] / Н.І. Титова – Львів : ПАІС, 2005. – 368 с.

¹⁷ Крассов О.И. Понятие и содержание правового режима земель / О.И. Крассов // Экологическое право. – 2003. – № 1. – С. 23.

дування в галузі використання й охорони земель; підстави і порядок реалізації юридичної відповідальності в галузі використання і охорони земель¹⁸.

Проте, в результаті проведеного дослідження, Н.П. Барабаш дійшов висновку, що загальними елементами правового режиму земель (тими, які виділяє переважна більшість вчених – С.С.), є питання права власності на землю, питання права землекористування, питання управління використанням і охороною земель, питання правової охорони. Неважко помітити, що наведені елементи відповідають системі основних інститутів загальної частини земельного права. До того ж для одних категорій чи видів земель більше специфіки можна знайти в межах інституту управління землею, а для інших – в межах інституту її охорони. До складу інших елементів правового режиму земель (особливі, адже виділяються лише окремими науковцями – С.С.) належать: інститут правового регулювання плати за землю, інститут відповідальності за порушення земельного законодавства, питання правового регулювання оборотоздатності окремих категорій земель тощо. Ці елементи є похідними від загальних елементів правового режиму земель¹⁹.

Таким чином, елементи правового режиму земель можна визначити як його основу, тобто ті складові одиниці, на які безпосередньо зорієнтований юридичний вплив інструментарію регулювання суспільних явищ і процесів в сфері адміністративно-правових земельних відносин.

Слушною є думка М.І. Краснова, який виділяє правовий режим, спільний для всіх земель, всього земельного фонду держави, та особливі правові режими окремих категорій земель²⁰. Загальний правовий режим земель можна уявити як складний правовий субінститут. Він відображає юридичні характеристики певного об'єкта земельних правовідносин, але сам не може розглядатися як такий об'єкт²¹.

Проте С.К. Галлимуліна вважає, що «правовий режим» є: 1) для всіх земель в межах кордонів держави; 2) для різноманітних категорій земель, що виділяються відповідно до їх цільового призначення; 3) для видів земель в межах тієї чи іншої категорії; 4) для земельних ділянок; 5) для частин земельних ділянок²².

Варто наголосити, що, на нашу думку, виходячи з норм Земельного кодексу України²³, «правовий режим земель» розповсюджується:

1) на врегулювання відносин власності на землю (режим набуття права власності; режим користування землею; режим земельного сервіту; режим користування чужою земельною ділянкою для сільсько-господарських потреб або для забудови; режим добросусідства; режим обмеження прав на землю);

2) на встановлення особливостей кожного із окремих розрядів земель (режим використання земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; режим установа та використання водоохоронних зон і прибережних захисних смуг; режим використання земельних ділянок смуг відведення; режим приаеродромної території; режим земель охоронних зон; режим земель зон санітарної охорони; режим земель санітарно-захисних зон; режим використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення);

3) на встановлення правил особливого використання земель (режим прикордонної смуги);

4) на систему заходів раціонального використання й охорони земель (наприклад, режим експлуатації протиерозійних, гідротехнічних споруд, збереження захисних насаджень і межових знаків; режим обмеженої господарської діяльності; режим збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей земель; режим використання техногенно забруднених земель; режим використання земель у зоні відчуження та зоні безумовного (обов'язкового) відселення території);

¹⁸ Жаворонкова Н.Г. Земельное право : [учебник для бакалавров] / Н.Г. Жаворонкова, И.О. Краснова – М. : Издательство Юрайт, 2016. – 80 с.

¹⁹ Барабаш Н.П. Поняття «правовий режим земель»: підходи до тлумачення. // Вісник Львівського ун-ту. Серія юрид. – 2009. – Вип. 49. – С. 179–189.

²⁰ Краснов Н.И. Общая теория советского земельного права. – М. : Наука, 1983. – С. 247.

²¹ Бондар О.Г. До питання про правовий режим землі як об'єкта права власності /О.Г. Бондар // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2010. – № 1. – С. 120–123.

²² Галлимуліна С.К. Поняття «правовий режим земель» і його значення в земельному праві /С.К. Галлимуліна // Сучасні проблеми аграрного і природоресурсного права : зб. наук. праць Міжнародної наук.-практ. конф., 30–31 жовтня 2009 р., Київ / за заг. ред. В.М. Єрмоленка та ін. – К.: ІРІДІУМ, 2009. – С. 147.

²³ Земельний кодекс України: Закон від 25.10.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3–4. – Ст. 27.

5) на ефективне забезпечення захисту інтересів суб'єктів адміністративно-правових земельних відносин (режим забезпечення гарантій прав на землю; режим захисту прав на землю; режим відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам).

Висновки. На основі вищезазначеного матеріалу можна дійти висновку, що правовий режим земель, як елемент системи адміністративно-правового регулювання сфери адміністративно-правових земельних відносин, визначається як система адміністративного втручання в регулювання цих відносин за волею держави, що знайшло своє законодавче закріплення у відповідних адміністративно-правових нормах та налічує певний адміністративний інструментарій регулюючого впливу з метою досягнення певного запланованого суспільно корисного результату в цій сфері.

У результаті аналізу поглядів на досліджуване питання провідних вчених та норм чинного законодавства з'ясовано, що адміністративно-правові аспекти правового режиму земель розповсюджуються:

- 1) на врегулювання відносин власності на землю, коли одним із суб'єктів такого регулювання є суб'єкт владних повноважень;
- 2) на встановлення адміністративних особливостей кожного із окремих розрядів земель;
- 3) на встановлення адміністративних особливостей використання земель;
- 4) на систему адміністративних заходів щодо раціонального використання й охорони земель;
- 5) на ефективне забезпечення інтересів суб'єктів адміністративно-правових земельних відносин.

Анотація

У статті автор розкриває поняття правового режиму земель з погляду адміністративно-правових аспектів, як елемент системи адміністративно-правового регулювання сфери адміністративно-правових земельних відносин, який визначається як система адміністративного втручання в регулювання цих відносин за волею держави, що знайшло своє законодавче закріплення у відповідних адміністративно-правових нормах та налічує низку інструментарію регулюючого впливу з метою досягнення певного запланованого суспільно корисного результату в цій сфері.

На думку автора, адміністративно-правові аспекти правового режиму земель розповсюджуються на: 1) врегулювання відносин власності на землю, коли одним із суб'єктів такого регулювання є суб'єкт владних повноважень; 2) встановлення адміністративних особливостей кожного із окремих розрядів земель; 3) встановлення адміністративних особливостей використання земель; 4) систему адміністративних заходів щодо раціонального використання й охорони земель; 5) ефективне забезпечення інтересів суб'єктів адміністративно-правових земельних відносин.

Summary

In the article the author reveals the legal regime of lands, from the point of view of administrative and legal aspects, as an element of the system of administrative and legal regulation of the sphere of administrative-legal land relations, which is defined as a system of administrative interference in the regulation of the se relations at the will of the state, which has found its legislative consolidation in the relevant Administrative norm sand has a number of regulating tool sin order to achieve a certain planned socially useful resulting this area. According to his vision, the administrative-legal aspects of the legal regime of land apply to:

- 1) the settlement of land ownership relations, when one of the subjects of such regulation is the subject of power; 2) the establishment of administrative features of each of the individual digits of land; 3) the establishment of administrative features of land use; 4) a system of administrative measures for the rational use and protection of land; 5) effective provision of interests of subjects of administrative-legal land relations.

Використана література:

1. Барабаш Н.П. Поняття «правовий режим земель»: підходи до тлумачення / Н.П. Барабаш // Вісник Львівського ун-ту. Серія юрид. – 2009. – Вип. 49. – С. 179–189.
2. Бондар О.Г. До питання про правовий режим землі як об'єкта права власності / О.Г. Бондар // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2010. – № 1. – С. 120–123.
3. Бондарчук Н.В. Правовий режим земель: до визначення сутності і змісту / Н.В. Бондарчук // Правова держава. – 2012. – Вип. 23. – С. 606–610.
4. Гайдамака І.О. Правовий режим: поняття та види / І.О. Гайдамака // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – Х.: Право, 2008. – Вип. 15. – С. 120–127.
5. Галлимулина С.К. Поняття «правовий режим земель» і його значення в земельному праві / С.К. Галлимулина // Сучасні проблеми аграрного і природоресурсного права : зб. наук. праць Міжнародної наук.-практ. конф., 30–31 жовтня 2009 р., Київ / за заг. ред. В.М. Єрмоленка та ін. – К.: ІРІДІУМ, 2009. – С. 147.
6. Діденко С.В. Адміністративно-правове забезпечення обігу та застосування зброї в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право, інформаційне право» / Діденко Сергій Володимирович ; Відкрит. міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». – К., – 2016. – С. 443.
7. Ерофеев Б.В. Правовий режим земель городів / Б.В. Ерофеев. – М.: Юрид. лит., 1976. – 200 с.
8. Жаворонкова Н.Г. Земельное право : [учебник для бакалавров] / Н.Г. Жаворонкова, И.О. Краснова – М. : Издательство Юрайт, 2016. – 80 с.
9. Земельний кодекс України: Закон від 25.10.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3–4. – Ст. 27.
10. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
11. Коссе Д.Д. Правовий режим та механізм правового регулювання: ознаки та співвідношення / Д.Д. Коссе // Держава і право. Юрид. і політ. науки : збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 44. – С. 25–31.
12. Краснов Н.И. Теоретические основы правового режима земель специального назначения : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1966. – 31 с.
13. Краснов Н.И. Общая теория советского земельного права. – М. : Наука, 1983. – С. 247.
14. Крассов О.И. Понятие и содержание правового режима земель / О.И. Крассов // Экологическое право. – 2003. – № 1. – С. 23.
15. Настюк В.Я. Адміністративно-правові режими в Україні : [монографія] / В.Я. Настюк, В.В. Бєлєвцева; Акад. прав. наук України, Ін-т вивч. пробл. Злочинності, Служба безпеки України, Ін-т дослідж. пробл. держ. безпеки. – Х. : Право, 2009. – 128 с.
16. Петлюк Ю.С. Правовий режим земель оздоровчого призначення : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; економічне право; природоресурсне право» / Ю.С. Петлюк – К., 2009. – С. 64–65.
17. Петлюк Ю.С. Співвідношення понять «правове регулювання земельних правовідносин» і «правовий режим земель» порівняльно-правовий аспект / Ю.С. Петлюк // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 249.
18. Титова Н.І. Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України : [науково-навчальний посібник] / Н.І. Титова – Львів : ПАІС, 2005. – 368 с.

Сергій Слюсаренко,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративного і фінансового права

Національного університету біоресурсів і природокористування України